

بررسی فقهی محبت در خانواده و تأثیر آن بر پیشگیری از انحرافات اجتماعی نوجوان

ایلاف هاشم^۱، زینب هاشمی^۲

چکیده

پژوهش حاضر، تأثیر محبت در خانواده بر پیشگیری از انحرافات اجتماعی نوجوانان را بررسی می‌کند. دامنه پژوهش، آیات و روایات معصومین علیهم‌السلام و منابع و متون تربیتی و روان‌شناختی است. پژوهش حاضر ابتدا محبت والدین را از نظر فقهی بررسی کرده و باتوجه به ادله موجود به این نتیجه رسید که ابراز محبت به فرزندان در برخی موارد واجب است. در مرحله بعد تأثیر محبت بر کاهش انحرافات و ردائل اخلاقی در فرزندان را به روش قیاسی و استقرایی در میان منابع دینی و روان‌شناختی بررسی می‌کند. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که در تربیت نوجوان (به دلیل حساسیت این مقطع سنی) والدین با رعایت اصل محبت می‌توانند از انحرافات اجتماعی نوجوانان جلوگیری کنند؛ زیرا محبت با تأمین نیاز عاطفی، تقویت عزت نفس و ترغیب به همانندسازی، عامل بازدارنده مهمی در کاهش انحرافات اجتماعی است.

واژگان کلیدی: محبت، خانواده، نوجوان، عزت نفس، انحراف اجتماعی.

۱. دانش‌پژوه کارشناسی علوم تربیتی از کشور سوریه، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

Hashmelaf3@gmail.com

ORCID ID:0009000060680392

۲. استادیار گروه علوم تربیتی، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی العامیه، قم، ایران.

Hashemizainab@gmail.com

ORCID ID:0000000194087642

۱. مقدمه

خانواده یکی از مهمترین نهادهای بنیادی هر جامعه است. اگر خانواده‌ها به موضوع تربیت اهمیت دهند و روش‌های صحیح و کارآمد تربیتی را درپیش گیرند، می‌توان گفت که جامعه مقاوم و سالم خواهد بود. یکی از روش‌های مهم و تأثیرگذار در تربیت، روش محبت است که در آموزه‌های دینی مورد توجه قرار گرفته است: «از وصایای امیرالمؤمنین علیه السلام به فرزندان هنگام شهادتش این بود که در خانواده خود به کودکان عطف و مهربان باشید و بزرگ‌ترها را احترام کنید» (مجلسی، ۱۳۶۸، ۲۰۳/۴۲). محبت سبب دل‌بستگی اعضای خانواده و والدین با فرزندان شده و در مراحل مختلف این روش تربیتی پاسخ‌گوست. با توجه به آموزه‌های تربیتی دین، رفتار با فرزندان باید دو پیام اصلی را با خود داشته باشد: یکی محبت و دیگری احترام. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «احبوا الصبيان وارحموهم؛ به کودکان محبت کنید و با آنان مهربان باشید» (کلینی، ۱۳۸۶، ۴۹/۶). محبت از نیازهای فطری است؛ یعنی هر انسانی به حکم اینکه انسان است نیازمند محبت است. هم محبت کردن و هم محبت دیدن مورد نیاز انسان است. انسان در مسیر رشد و رسیدن به هدف آفرینش نیاز دارد کسی را دوست بدارد و خودش نیز مورد محبت باشد. محبت برای هر انسانی درهرجا، هر زمان، هر سن و با هر جنسیتی، نیازی اساسی است (عباس ولدی، ۱۳۵۵، ص ۱۹). به همین دلیل روان‌شناسان به آثار محبت توجه کرده و معتقدند که یکی از نیازهای روان‌شناختی انسان، محبت است و در هرم نیازهای مزلو هم به آن اشاره شده است.

محبت در کودکی بستر امنیت روانی را فراهم کرده و در نوجوانی بازدارنده قوی از بسیاری خطاها و زمینه‌ساز بسیاری از فضائل و رفتارهای شایسته است. محبت نه تنها باعث سلامت فردی می‌شود، بلکه به سلامت اجتماعی نیز کمک می‌کند. نتایج به دست آمده از آزمون فرضیات نشان می‌دهد که بین طلاق والدین و بزهکاری فرزندان رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد به طوری که خانواده‌هایی که آمار طلاق در آنها بیشتر است آمار بزهکاری در آنها نیز بیشتر است. (جوانمرد و محمودی، ۱۳۹۶) پژوهش‌های مختلف در زمینه محبت و تربیت نوجوانان و

جوانان صورت گرفته است. اصل نهم کتاب «اصول تربیت» به محبت یعنی، نیاز مستمر و همیشگی انسان اشاره می‌کند (احمدی، ۱۳۸۵). فصل ۴۲ کتاب تربیت و بازسازی کودکان در مورد محبت در تربیت فرزندان است (قائمی، ۱۳۶۳). کتاب تعلیم و تربیت در اسلام به محبت در قالب یکی از عوامل تربیت پرداخته و محبت را به دو نوع افراطی و متعادل و صحیح تقسیم می‌کند. کتاب والدین آگاه، فرزندان دلخواه نیز محبت را راهکاری برای ایجاد امنیت روانی و صداقت می‌داند (پیغمبری، ۱۳۹۱).

اهمیت بررسی این موضوع این است که نوجوان بدلیل ویژگی‌ها و اقتضائات روانی و جسمانی خاص خود نیازمند رابطه‌ای مناسب و منعطف با خانواده، مدرسه و محیط اجتماعی است. بین فردی که دوره نوجوانی خود را طی می‌کند و طرف مقابل یعنی، والدین، معلمان و مربیان باید پل ارتباطی ایجاد کرد. این پل ارتباطی درست نمی‌شود مگر اینکه نوجوان احساس امنیت روانی کند و فضای گرم خانواده غالب باشد. ناگفته نماند که محبت داشتن کافی نیست و محبت باید محسوس باشد. ابراز محبت یکی از اصول لازم در تربیت است. در منابع دینی نه تنها محبت عامل مهم تربیتی معرفی شده، بلکه محبت را مانند دین بیان می‌دانند. امام صادق علیه السلام فرمود: «هل الدین إلا الحب؟ آیا دین چیزی جز محبت است» (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ۲۱/۷۴). پیامبر صلی الله علیه و آله درباره محبت می‌فرماید: «الحُبُّ أَسَاسُ؛ محبت، اساس (روش) من است» (النوری الطبرسی، ۱۳۶۶، ۱۱/۱۷۳). در نظر نگرفتن نیازهای روحی نوجوان زمینه‌ساز بسیاری از مشکلات نوجوانان با خانواده است و بسستر انحراف اجتماعی، عدم پایبندی به ارزش‌های خانواده و بحران هویت در بین نوجوان و جوان را فراهم می‌کند. پژوهش حاضر با پارادایم تفسیرگرایی و به روش کیفی، نقش محبت و آثار آن در محیط خانواده را بررسی می‌کند. برای جمع‌آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و مراجعه به مقالات و منابع در دسترس و سایت‌های اینترنتی معتبر استفاده شده است.

۲. مفهوم‌شناسی

۱-۲. محبت در لغت

محبت در لغت به معنای دوستی و میل به سوی چیزی لذت بخش است. محبت به هر چیزی، همان میل و رغبت به آن چیز است و هر چیزی که در ادراک او لذت و راحتی باشد محبوب و مطلوب است. (جامی، بی تا، ص ۱۲۵)

۲-۲. محبت در اصطلاح

محبت در اصطلاح تفاوت چندانی با معنای لغوی آن ندارد، هرچند در علم اخلاق آن را به معنای میل طبع به شیء که در ادراکش لذت است، تعریف می‌کنند. (علی‌زمانی و آقاجانلو، ۱۳۸۹) در تعریف محبت می‌توان گفت: «ابتهاج به شیء یا شیء که موافق با طبیعت انسان است اعم از اینکه آن شیء یک امر عقلی است یا حسی، حقیقی باشد یا ظنی». حقیقت محبت، امری وجدانی و ذوقی است و در قالب تعریف منطقی، قابل بیان و توصیف نیست. نکته مورد توجه، منوط بودن حالت التذاذ و میل از هر چیزی بر شناخت آن چیز است. از نظر علامه طباطبایی محبت امری وجودی است و از آنجاکه وجود امری مشکک است و مراتب و شدت و ضعف دارد، پس محبت نیز مشکک بوده و شدت و ضعف دارد (علی‌زمانی و آقاجانلو، ۱۳۸۹، ص ۱۰). باتوجه به تعاریفی که ارائه شده است، می‌توان گفت که محبت به معنای گرایش انسان به احساس لذت و امنیت روانی است و چون انسان از انس می‌آید، می‌توان گفت همان‌گونه که انسان برای زندگی کردن به غذا نیاز دارد به محبت نیز نیاز دارد و لازمه بقای محبت دیدن است، اما محبت در خانواده به معنای دوست داشتن و گرایش روحی به همسر و فرزندان پیدا کردن است.

۳-۲. انحراف اجتماعی

رفتار انحرافی به معنی رفتاری است که با انتظارات مشترک رفتاری گروه خاصی سازگاری نداشته و اعضای جامعه آن را ناپسند و نادرست بدانند. (رستمی و راد، ۱۳۹۴) انحراف اجتماعی به معنی جامعه‌شناسی آن یعنی، کج‌روی و تخطی از ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و جرم به معنی نقض

قانون و قانون شکنی است که موجب سلب امنیت اجتماعی می‌شود. انحرافات اجتماعی در قالب آسیب پذیری اجتماعی شناخته می‌شود که عاملی برای تهدید امنیت اخلاقی و اجتماعی جامعه است (محبوبی منش، ۱۳۸۱).

۲-۴. نوجوان (مراهق)

نوجوانی اکنون از ۱۰ تا ۲۴ سالگی طول می‌کشد و این انتقال در تمام زمینه‌های رفتاری، اخلاقی، عاطفی و اجتماعی صورت می‌گیرد. در این دوران فرد خواستار تغییر حالات و خلق و خوی کودکانه است (غرایبی، ۱۳۸۷). سن بلوغ در محیط‌های مختلف متفاوت بوده عوامل متعددی از جمله: عوامل زیستی، اجتماعی و جغرافیایی در زمان پیدایش آن دخیل است (اخوان کرباسی، ۱۳۸۸). در نوجوانی شاهد تغییرات گسترده در ابعاد جسمانی، جنسی، شناختی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی هستیم. به همین دلیل نوجوانان قشری آسیب‌پذیر تلقی می‌شوند و بدلیل اینکه هویتشان در حال شکل‌گیری است بیشتر در معرض آسیب‌های فکری و اجتماعی قرار می‌گیرند. یکی از عوامل مهم تأثیرگذار بر سلامت عاطفی و اجتماعی نوجوانان در بستر خانواده محبت است. به همین دلیل پژوهش حاضر بر آن است تا به آثار محبت در رشد اجتماعی و نقش آن در پیشگیری از انحرافات اجتماعی بپردازد.

۳. بررسی فقهی محبت والدین

تربیت عاطفی یکی از مهمترین و اثرگذارترین ساحت‌های تربیتی در شخصیت انسان است. نقش والدین در مراحل مختلف در قالب نخستین و مهمترین عامل تربیتی در این ساحت، بسیار پررنگ بوده و وظایف ویژه‌ای برعهده آنهاست. منظور از بررسی فقهی محبت، وجود محبت نیست، بلکه ابراز و اعمال محبت است. با مطالعات صورت‌گرفته دلیل صریح یافت نشد، ولی قواعد عامه بر وجوب محبت کردن دلالت دارد. دلایل قرآنی برای این امر آیه ۶ سوره تحریم و ۲۳۳ بقره است. بنابر تفسیر: «یا ایهاالذین آمنوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ نَاراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْجِرَارَةُ؛ اینها را از آتش حفظ بکنید» (تحریم: ۶). انسان باید به اهل خود علاقه مند باشد و

نسبت به آنها محبت داشته باشد. ضرر را از آنها دفع نماید و منفعت را به سوی آنها جلب نماید یعنی این وقایه از آتش، این است که هر کس بخاطر محبتی که به اهل خود دارد باید آنها را حفظ کند. (طیب، ۱۳۶۹، ۷۶/۱۳). «لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ» (بقره: ۲۳۳). این آیه مضاره و ضرر رساندن است و از اضرار به ولد منع می‌کند و اضرار هم مطلق است. در مورد محبت کردن به فرزندان باید گفت که اگر فقدان محبت زمینه‌ساز برخی گناهان و انحرافات اجتماعی شود، می‌توان محبت کردن را وظیفه الزامی والدین دانست.

رسول اکرم ﷺ می‌فرماید: «وَقَرُّوا كِبَارَكُمْ وَارْحَمُوا صِغَارَكُمْ؛ به بزرگانتان احرام بگذارید و با کودکانتان مهربانی کنید». (حرعاملی، ۱۴۱۴، ۳۱۳/۱۰) امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ لَيَرْحَمُ الْعَبْدَ لِشِدَّةِ حُبِّهِ لَوْلَا ذَلِكَ؛ خداوند بعضی از مردان را به دلیل شدت محبت و دوستی نسبت به فرزندانش مورد لطف و رحمت خویش قرار می‌دهد». روایت اول امر بر محبت و دال بر وجوب است و روایت دوم ترغیب بوده و از آن، رجحان و استحباب استنباط می‌شود. آنچه از سیره معصومین علیهم السلام به دست می‌آید استحباب محبت به فرزندان است.

۴. پیامدهای روان‌شناختی محبت در کاهش انحرافات اجتماعی

۴-۱. افزایش عزت نفس

خانواده نخستین سرپرست فرزند است که باید به نیاز محبت فرزند توجه خاص داشته باشد و بداند پاسخ‌گویی صحیح به این نیاز فرزند، اساس و پایه تربیت او را تشکیل می‌دهد؛ زیرا ارضای این نیاز فرزند موجب عزت نفس او می‌شود. محبت با ارزش‌ترین سرمایه والدین است. این عشق نباید به صورت سطحی ابراز شود، بلکه خالص‌ترین و سالم‌ترین محبت باید برای اعطا به فرزند ابراز شود. والدین باید محبت خود را به صورت کلامی و فیزیکی فرزندان ابراز و بر ماهیت نامشروط بودن عشق و محبتشان به فرزندان تأکید کنند. فرزندان که محبت والدین را درک می‌کنند در برابر تأثیرات منفی و تهدیدات خارجی برای پرورش عزت نفس بهبودپذیر هستند. عزت نفس از اساسی‌ترین موضوعاتی است که در زندگی هر انسانی مطرح شده و در موفقیت‌ها

و شکست‌های او تأثیر مستقیم دارد. عزت‌نفس یکی از مؤلفه‌های رسیدن به آرامش روان است. فردی که عزت‌نفس دارد به ارزش و توانایی‌های خود ایمان دارد و می‌تواند برای تحولات مثبت فردی و اجتماعی خود گام بردارد. قرآن و روایات راهبردهای فروانی را ترسیم کرده‌اند که والدین می‌توانند از آنها در تربیت و ایجاد عزت‌نفس فرزندان بهره‌گیرند. محبت کردن و احترام گذاشتن اشاره یکی از آن راهبردهاست. عزت‌نفس در دوران کودکی شکل می‌گیرد و کل زندگی انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به دلیل قدرت و نفوذی که دارد ایجاد، حفظ و تقویت آن در کودکان یکی از مهمترین وظایف والدین است.

نقش عزت‌نفس در تربیت، نقشی اساسی است به طوری که در صورت فقدان عزت، انسان و به‌ویژه کودکان و نوجوانان به هر پستی تن می‌دهند. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «کسی که از احترام نفس برخوردار باشد شخصیت خود را با گناه بی‌ارزش و پست نمی‌کند» (تمیمی آمدی، ۱۳۸۳). با تقویت عزت‌نفس و شکل‌گیری خودپنداره مثبت، فرد تلاش می‌کند با فعالیت‌های انحرافی و مخرب، این خودپنداره را از بین نبرد. محبت نیز با تقویت عزت‌نفس در نوجوان او را از ابتلا به انحرافات مختلف به‌ویژه انحرافات اجتماعی که زمینه تخریب خودپنداره فرد و شخصیت اجتماعی او را در پی دارد، مصون می‌کند. خانواده علاوه بر اعمال محبت که زمینه‌ساز عزت‌نفس در نوجوان است، می‌تواند با تقویت مهارت تصمیم‌گیری در نوجوان، اعتدال در تشویق و تنبیه، واگذاری مسئولیت به فرزندان، تشویق و تأیید متعادل، محبت غیرمشروط، عدم مقایسه با سایرین، همدلی، تکریم، ایجاد فضای گرم خانوادگی و احترام به حقوق نوجوان در مواقعی که با منافع خود یا دیگران سازگار نیست به ارتقای عزت‌نفس کمک کند (گرچی‌زاده، ۱۴۰۱).

۴-۲. احساس امنیت عاطفی

محبت نیاز اساسی روان‌شناختی

سلسله‌مراتب نیازهای انسان (به ترتیب از بالاترین تا پایین‌ترین سطح نیازها) عبارتند از:

- نیاز به خودشکوفایی
- نیازهای حرمت (ازسوی خود و دیگران)

- نیازهای عشق و تعلق
- نیازهای امنیتی
- نیازهای فیزیولوژیایی (غذا، آب، جنس مخالف)

در سلسله مراتب نیازها، نیازهایی که در مرتبه پایین تر هستند باید پیش از نیازهای مرتبه بالاتر ارضا شوند. نیازهای بالاتر ظاهر نمی شوند مگر آنکه نیازهای پایین تاحدودی ارضا شده باشند. اگرچه نیازهای سطوح بالاتر برای بقای کمتر ضرورت دارند، اما می توانند به بقا و ترقی شخص کمک کنند. ارضاکردن نیازهای سطوح بالاتر، سلامت بهتر، عمر طولانی تر و کارآیی زیست شناختی بیشتری ایجاد می کنند. بدین دلیل مزلو آنها را نیازهای ترقی یا هستی نیز می نامد. (سید رضایی، ۱۳۹۳) در بسیاری از خانه ها به دلایل مختلف، نیاز به محبت فرزندان به صورت کامل پاسخ داده نمی شود. برخی از والدین، محبت را نیازی جانبی می دانند که اگر پاسخ داده شود، بد نیست، اما اگر به آن بی توجهی شود نیز اتفاق خاصی نمی افتد؛ گذشته از والدینی که محبت را نیاز ندانسته و آن را زیاده خواهی فرزندان می دانند. این دسته از والدین، نیازهای فیزیولوژی ظاهری مثل غذا، پوشاک، مسکن و... را اصلی ترین نیازها می دانند که اگر تأمین شد زندگی فرزندشان پر از آرامش و سعادت شده و اگر هم تأمین نشد زندگی فرزندشان پادرواست. نباید فراموش کرد که بسیاری از ناهنجارهای تربیتی ریشه در احساس نیاز شدید فرزندان به محبت دارد. برای اثبات این مدعا کافی است کانون های اصلاح و تربیت جست و جو شوند. بسیاری از کودکان و نوجوانانی که مرتکب جرم و جنایت شده و به این کانون ها آمده اند نیازشان به محبت توسط خانواده تأمین نشده است. نوجوانانی که دچار کمبود محبت می شوند به دنبال جایی برای تأمین این هستند. اگر کسانی که به نیاز آنها پاسخ مثبت می دهند دچار انحراف باشند باید منتظر بود که آنها از آثار محبت، نهایت سوء استفاده را بکنند؛ زیرا فرزند باتوجه به رابطه محبتی که با آنها برقرار کرده است دوست دارد شبیه آنها شود و از رفتار و گفتار آنها بی چون و چرا تبعیت کند (عباس ولدی، ۱۳۹۹، ص ۶۹).

نوجوانان احساسات طغیان‌گر و متغیر دارند. به همین دلیل برای اینکه بتوان از آنها افرادی متعهد به انجام وظیفه پرورش داد باید درکنار روش‌های تربیت اجتماعی از راهکارهای تربیت عاطفی نیز استفاده کرد تا آموزش‌ها عمیق‌تر و اثرپذیرتر شود. در روان‌شناسی، مفهوم تربیت عاطفی معادل هوش هیجانی است. براساس تعریف گولمن، هوش عاطفی مهارتی است که با وجود آن می‌توان از راه خودآگاهی، روحیات را کنترل کرد، از راه خودمدیریتی آن را توسعه داد، از راه همدلی تأثیر آنها را درک کرد و از راه مدیریت روابط به شیوه‌ای رفتار کرد که روحیه خود و دیگران را بالا برد. هوش هیجانی و عاطفی باعث می‌شود هریک از اعضای خانواده در خانه احساس امنیت کنند و کانون خانواده را بهترین و امن‌ترین پناهگاه بدانند. اگر نوجوانی اشتباهی کرد سرزنش یا تحقیر نمی‌شود؛ زیرا سرزنش و تحقیر موجب سرخوردگی و مختل شدن روان نوجوان می‌شود و سلامت روانی او را به خطر می‌اندازد. یکی از الگوهایی که ممکن است با پرخاشگری در ارتباط باشد ظرفیت هیجانی یا هوش هیجانی افراد است. هوش هیجانی اقتضا می‌کند در چنین شرایطی علل نادرستی آن رفتار در فضایی محترمانه و صمیمانه برایش توضیح داده شود. در بررسی علل ناهنجاری‌های عاطفی اجتماعی ملاحظه می‌شود که عدم امنیت روانی و یا احساس ناامنی عاطفی مهم‌ترین دلیل بروز ناهنجاری‌های رفتاری و عاطفی است. (مهربان و لیوارجانی، ۱۳۹۷، ص ۸۹)

پیشگیری بهتر از درمان است. یکی از شیوه‌های پیشگیری از انحرافات اجتماعی شیوه (عاطفی‌مدار) است؛ زیرا محرومیت عاطفی موجب بروز اختلال منش و انواع انحرافات می‌شود؛ یعنی اگر فرد از سوی والدین خود احساس بی‌محبتی کند چه بسا ممکن است برای جبران آن درصدد انتقام‌جویی برآمده و اعمال خطرناکی را برخلاف قانون و هنجارهای اجتماعی مرتکب شود. همین نیاز عاطفی فرزند به والدین در زمان جدایی والدین آثار بسیار نامطلوبی بر روان فرزندان می‌گذارد و آینده و خیمی برای آنها رقم می‌زند. در این شرایط فرد به دلیل کمبود مهر و عطوفت، محبت دروغین افراد خارج از خانواده را ترجیح می‌دهد و به تدریج زمینه فرار از منزل فراهم می‌شود. به دلیل چنین پیامدهای جبران‌ناپذیر و ناگواری است که در اسلام طلاق

مبغوض‌ترین حلال‌هاست. اگر والدین با یکدیگر و با فرزندان خود رابطه عاطفی متعادلی برقرار کنند، می‌توانند در قلب فرزندان نفوذ کرده و آنها را در مسیر صحیح هدایت کنند. نقش مهر و محبت ازسوی والدین به قدری اهمیت دارد که گفته می‌شود اگر فرزندان از محبت والدین سیراب نشوند و احساس کمبود محبت کنند و آنها را تکیه‌گاهی امن و مورد اطمینان برای خود ندانند، ممکن است جذب کسانی شوند که نسبت به آنها اظهار محبت و علاقه کاذب می‌کنند و این نقطه، آغازگر انحرافات بعدی فرد است (قاسمی روشن، ۱۳۸۱).

۴-۲-۱. شیوه‌های ایجاد امنیت عاطفی در روابط با فرزندان

محبت نامشروط و بدون قید و شرط به فرزندان؛ زیرا این‌گونه محبت هم به نوجوان امنیت داده و هم احساس خودارزشمندی را در او تقویت می‌کند؛

- قوانین و قواعد حاکم بر خانواده با منطق و دلیل برای او تبیین شود؛ زیرا رشد شناختی نوجوان موجب می‌شود که به دنبال استدلال مسئله باشد؛

- وقتی مشکلی پیش می‌آید خانواده به دنبال حل مسئله باشند نه به دنبال تحقیر و سرزنش نوجوان؛ زیرا در آن صورت نه تنها مشکل حل نمی‌شود، بلکه نوجوان را به لجابت و عناد سوق می‌دهد؛

- اجازه داده شود که نوجوان احساسات، ترجیحات و عقاید خودش را داشته باشد و بتواند آنها را بیان کند؛ زیرا این همدلی زمینه حل و رفع چالش‌های موجود را فراهم می‌کند؛

- استقلال فرزندان محترم شمرده شود و فرزند برای تأیید دیگران هدف‌گذاری نشود؛ یعنی انگیزه درونی محرک او باشد نه انگیزه بیرونی (بلوستین، ۱۳۹۰).

۴-۳. همانندسازی با والدین

به طور معمول وقتی کسی دوستدار دیگری شد رغبت اطاعت در وجود فرد ایجاد می‌شود. قرآن کریم اطاعت را نشانه درستی ادعای محبت معرفی می‌کند آنجاکه می‌فرماید: «إِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي؛ به آنها بگو: اگر خداوند را دوست دارید از من (که رسول خدا هستم) تبعیت کنید»

(آل عمران: ۳۱). وقتی تبعیت، نشانه محبت معرفی می‌شود انسان متوجه می‌شود که محبت خودبه‌خود اطاعت را به دنبال دارد. نوجوانانی که در محبت پدر و مادرشان غرق شدند بی‌آنکه پدر و مادر دستوری دهند مقدار قابل توجهی از مسائل تربیتی را همان‌طور که پدر و مادر مراعات می‌کنند، انجام می‌دهند. والدین باید توجه داشته باشند که بسیاری از تلاش‌هایی که برای اصلاح رفتار فرزندان انجام می‌دهند بدون ابراز علاقه و انتقال پیام محبت، ثمربخش نخواهد بود. با محبت باید مسیر تربیت را کوتاه کرد. اگر والدین رابطه عاطفی خود با فرزندشان را قوی کنند بسیاری از امرونی‌هایی که تمام‌شدنی نیست به صورت طبیعی حذف می‌شود؛ زیرا همین محبت کار هزار امرونی را انجام می‌دهد. وقتی والدین محبوب فرزندان شدند فرزند دوست دارد مثل والدین باشد و همان‌طور زندگی کند که آنها دوست دارند (عباس ولدی، ۱۳۹۹، ص ۴۳).

نوجوانی که در فضای گرم خانواده بزرگ می‌شود به راحتی فریب نمی‌خورد. مهمترین امری که در مورد رفتار سالم با نوجوان دختر باید به آن توجه کرد برقراری رابطه عاطفی با اوست. اگر دختر ۱۵ ساله محبت و توجه بیشتری از والدین دریافت کند احتمال جذب او به محبت فردی بیرون از خانه کمتر می‌شود. والدین باید تمام سعی و تلاششان این باشد که در مورد امور مختلف دخترشان با آرامش با او صحبت کنند. دختران روحیه حساس‌تری از پسران دارند. اگر والدین نتوانند رابطه دوستانه‌ای با نوجوان خود برقرار کنند نوجوان برای حل مشکلات خود به فرد دیگری مراجعه می‌کند یا حرف‌هایش را در دل خود نگه داشته و احساس غم و ناامیدی وجودش را فرامی‌گیرد.

<p>معمول‌ترین راه ابراز محبت استفاده از واژه‌های محبت‌آمیز است، البته محبت زبانی تمام نیاز انسان به محبت را ارضا نمی‌کند، اما محبت‌های دیگر هم نمی‌تواند جای محبت زبانی را بگیرد. قدرت زبان در تأثیرگذاری مثال‌زدنی است. امیر مؤمنان علی <small>علیه السلام</small> فرمود: «برای جلب دل انسان، چیزی اثربخش‌تر از زبان نیست» (تمیمی‌آمدی، ۱۳۸۳). وقتی پدر یا مادری محبتی که نسبت به فرزندش که در دل دارد به زبان بیاورد رابطه میان فرزند و والدین را استوارتر از پیش می‌کند. بسیاری از چالش‌هایی که میان والدین و فرزندان پیش می‌آید با کلمات محبت‌آمیزی که نشان از محبت درونی با آنهاست، حل می‌شود (عباس ولدی، ۱۳۹۹، ص ۹۷).</p>	<p>محبت گفتاری</p>
<p>برخی از رفتارها نیاز به توضیح ندارند، قابل بیان نیستند و به خودی خود پیام محبت دارند. وقتی فرزند این رفتارها را از والدین می‌بیند با این پیام به حس درونی پدر و مادر پی می‌برد و محبت درونی آنها به خودش را درک می‌کند. رفتارهایی که نشان‌دهنده محبت است ضامن اثربخشی محبت زبانی است. کسی که با رفتار سالم و پرعطوفت، محبتش را به فرزند ثابت می‌کند زمینه دوام محبت او را به خود نیز فراهم کرده است. حضرت علی <small>علیه السلام</small> فرمود: «کسی که با مردم به نیکی رفتار کند همواره از محبت و دوستی مردم برخوردار می‌شود». (تمیمی‌آمدی، ۱۳۸۳) نباید فراموش کرد که رفتارهای محبت‌آمیز در صورتی تأثیرگذار است که فرزند از آن برداشت محبت</p>	<p>محبت رفتاری</p>

<p>کند. برخی از کارهایی که پدران و مادران برای فرزندان انجام می‌دهند از نگاه فرزند وظیفه است نه محبت مانند غذا پختن، لباس خریدن، لباس شستن و... اگر والدین کاری را با نیت محبت انجام دهند، اما بوی محبت از آن به مشام فرزندان نرسد، نمی‌توان انتظار داشت که کارشان اثر تربیتی داشته باشد. برخی از مصادیق محبت رفتاری عبارتند از: خوش‌رویی، خوش‌زبانی، خوب صدا زدن، بوسیدن، تواضع، صداقت و هدیه دادن (عباس ولدی، ۱۳۹۹، ص ۱۰۷).</p>	
<p>هرکدام از شیوه‌های ابراز محبت، مزه خاص و اثر ویژه خود را دارد و هیچ‌کدام را نمی‌توان به جای دیگری استفاده کرد و از هیچ‌کدام به بهانه دیگری نمی‌توان غافل شد. اینها غذاهای مختلفی است که باید بر سر سفره محبت وجود داشته باشد. وقتی واژه‌ها و جمله‌های محبت‌آمیز روی کاغذ می‌آید در رساندن پیام محبت، حس بسیار متفاوتی ایجاد می‌کند. امام علی <small>علیه السلام</small> فرمود: «نامه، گویاترین سخن‌گویی توست» (نهج‌البلاغه، حکمت ۳۰۱). یکی از ویژگی‌های اصلی نوشتار، ماندگاری آن است. وقتی والدین چند جمله محبت‌آمیز برای فرزندان می‌نویسند او می‌تواند تا هر وقت که بخواهد آن‌را نگاه دارد. هر بار که این نامه محبت‌آمیز خوانده می‌شود اثر محبتی که والدین به وسیله نامه به فرزندان ابراز کرده‌اند، احیا می‌شود (عباس ولدی، ۱۳۹۹، ص ۱۴۱).</p>	<p>محبت نوشتاری</p>

۵. نتیجه‌گیری

خانواده نقش خاص و مهمی دارد و خداوند نیز این نهاد را گرامی می‌داند. بنابراین، باید به این نهاد نگاه ویژه داشت. یکی از مهمترین مواردی که نهاد خانواده را از سستی نجات داده و

به سمت ثبات، پایداری و آرامش سوق می‌دهد، محبت است. از آنجاکه نوجوان یکی از اعضای خانواده است باید به خاصیت سنی او و احساسات پرتلاطم و متغیرش بیشتر توجه داشت. این مرحله عمری مرحله بلوغ و رشد همه‌جانبه انسان است که سختی‌های خاص خود را دارد. برای جلوگیری از بروز این سختی‌ها باید تدابیری در نظر گرفته شود. یکی از تدابیری که باعث کاهش مشکلات می‌شود و آسیب‌های اجتماعی را کم می‌کند پیام محبت به نوجوان است؛ پیامی که گویای این مطلب است: «تو ارزشمند و قابل احترام هستی». این پیام باعث شکل‌گیری خودپنداره مثبت در نوجوان شده و خودپنداره مثبت نیز سبب کاهش انحرافات اجتماعی می‌شود؛ زیرا نوجوان نمی‌خواهد این تصویر بیرونی مثبت از خود را تخریب کند.

والدین می‌توانند به درستی در قلب نوجوان نفوذ کنند و از اسباب ایجاد فاصله (رفتارهای ضد اخلاق) بین خود و نوجوان جلوگیری کنند. اگر در خانه‌ای که نوجوان زندگی می‌کند بین اعضا محبت وجود داشته باشد آرامش، عزت نفس و امنیت عاطفی نیز وجود خواهد داشت. این باعث می‌شود که نوجوان در برابر محبت‌های دروغین ایمن نشود. اعمال محبت در خانواده سخت نیست، اما باید هنر ابراز علاقه و محبت به طرف مقابل تقویت شود. والدینی که با محبت و نرمی رفتار می‌کنند هیچ‌گاه دچار تنش نشده و زندگی پر از آرامش و سعادت دارند. نتیجه نهایی در جامعه این چنینی کاهش آمار انحرافات اجتماعی است. یکی دیگر از آثار محبت در خانواده کمک و رسیدگی به وضعیت هر فرد از اعضای خانواده است. در نهایت می‌توان گفت که محبت جایگاه خاصی در اسلام و در بین اعضای خانواده داشته و آثار و نتایج بسیار مهمی دارد.

فهرست منابع

- * قرآن کریم. مترجم: فولادوند، محمد مهدی.
- * نهج البلاغه. مترجم: دشتی، محمد.
- ۱. ابراهیمی، جعفر (۱۳۹۱). نامه‌ای به دخترم. نشریه پیوند، شماره ۳۹۹، ۲۵-۲۸.
- ۲. احمدی، علی اصغر (۱۳۸۵). اصول تربیت. تهران: انجمن اولیا و مربیان.
- ۳. اخوان کرباسی، صدیقه، گلستان، مطهره، فلاح، راضیه، و دیگران (۱۳۸۸). بررسی مراحل و میانگین سن شروع بلوغ در پسران شهر یزد. نشریه دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی، دوره ۱۷، شماره ۳، ۱۲۹-۱۳۴.

۴. اسپن، استنلی گرین (۱۳۸۶). کلیدهای پرورش احساس امنیت در کودک و نوجوان. مترجم: اکرم اکرمی. تهران: انتشارات صابرین.
۵. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۲). الخصال. محقق: غفاری، علی اکبر. قم: جامعه مدرسین.
۶. بلوستین، دکتر جین، مترجم: میرزایی، مریم (۱۳۹۰). ۱۰۰۱ باید و نباید تربیت فرزند. تهران: دکتر محمد بهشتیان.
۷. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۸۳). غررالحکم و دررالکلم. قم: دار الحدیث.
۸. پیغمبری، سید محمدرضا، و پورمدنی، حسینعلی (۱۳۹۱). والدین آگاه فرزندان دلخواه. کاشان: مرسل.
۹. جامی، عبدالرحمن بن احمد (بی تا). نفحات الانس. کلکته: بی نا.
۱۰. جوانمرد، کرم اله، و محمودی، سعید (۱۳۹۶). بررسی رابطه طلاق والدین با بزهکاری فرزندان. قم: سومین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ایران.
۱۱. حرعاملی، حسن بن علی (۱۴۱۴). وسائل الشیعه. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۱۲. حسینی سید احمد، و بیکه کار، شیرین (۱۳۹۰). بررسی مقایسه‌ای عوامل خانوادگی مؤثر بر بزهکاری دختران نوجوان شهر تهران ۱۳۸۶-۱۳۸۷. نشریه پژوهش اجتماعی، (۴)، ۹۷-۱۱۵.
۱۳. رستمی، نیر، و راد، فیروز (۱۳۹۴). بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش دانش‌آموزان به رفتارهای ناهنجار: مطالعه دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر اهر. نشریه مطالعات جامعه‌شناسی، سال پنجم، شماره بیستم، ۷۵-۵۵.
۱۴. سید رضایی، زهرا (۱۳۹۳). نظریه سلسله‌مراتب نیازها. قم: پژوهشگاه باقرالعلوم.
۱۵. طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۰). مکارم الاخلاق. قم: الشریف الرضی.
۱۶. عالمی، عبداللطیف (۱۳۸۲). محبت و عشق در مشرب عرفانی امام علیه السلام. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
۱۷. عباس‌ولدی، محسن (۱۳۹۹). من دیگر ما. قم: انتشارات آیین فطرت.
۱۸. علی اکبری، راضیه (۱۴۹۱). نقش محبت در تربیت فرزندان. پایگاه اطلاع‌رسانی بلاغ. <https://www.balagh.ir/content/17992>
۱۹. علی‌زمانی، امیرعباس، و آقاجانلو، امیر (۱۳۸۹). محبت از دیدگاه علامه طباطبایی و ابوحامد غزالی. نشریه اندیشه دینی، شماره ۱۰۳۵-۲۰.
۲۰. غزایی، بنفشه (۱۳۸۷). بحران هویت و مهارت‌های مقابله‌ای (نظریه‌ها و راهبردها). تهران: نشر قطره.
۲۱. قائمی، علی (۱۳۶۳). تربیت و بازسازی کودکان. تهران: امیری.
۲۲. قاسمی‌روشن، ابراهیم (۱۳۸۱). توانمندی خانواده در پیشگیری از انحرافات اجتماعی. مطالعات راهبردی زنان، شماره ۱۷-۳۳-۱۱.
۲۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۶). اصول کافی. مترجم: حسن‌زاده، صادق. تهران: انتشارات قائم آل محمد.
۲۴. کی‌کاوسی، سید محمد (۱۴۰۰). تفاوت پدیده بلوغ دختران و پسران در مناطق سردسیر، گرمسیر و معتدل آب‌وهوایی براساس یافته‌های پزشکی و داده‌های میدانی. تهران: نشریه مطالعات میان‌رشته‌ای فقه، شماره ۴، ۶۵-۸۷.
۲۵. گرچی‌زاده، مهناز (۱۴۰۱). راه‌های افزایش عزت‌نفس نوجوانان. سایت گرچی‌زاده. <https://mahnazgourjizadeh.com>
۲۶. محبوبی‌منش، حسین (۱۳۸۱). امنیت و انحرافات اخلاقی. نشریه مطالعات راهبردی زنان، شماره ۱۸، ۱۳۳-۱۵۹.
۲۷. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳). بحارالانوار. بیروت: دار الاحیاء التراث العربی.

۲۸. مهربان، رقیه، و لیوارجانی، شعله (۱۳۹۷). بررسی اثربخشی آموزش گروهی تنظیم هیجان مبتنی بر فنون گراس بر تاب-آوری، پرخاشگری واکنشی و هوش هیجانی در دانش‌آموزان دوره اول دبیرستان دخترانه وابسته به مهد قرآن تبریز. نشریه زن و مطالعات خانواده، (۱۱)، ۳۹-۸۵، ۱۱۹-۸۵.
۲۹. النوری الطبرسی، میرزا حسین (۱۳۶۶). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. قم: مؤسسه آل‌البیت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی